

Editorial Board

Chief Editor -

Prof.Virag S.Gawande,

Director,

Aadhar Social Research & ,

Development Training Institute, Amravati. [M.S.] INDIA

Executive-Editors -

❖ **Dr.Dinesh W.Nichit** - Principal, Sant Gadge Maharaj Art's Comm,Sci Collage,
Walgaon.Dist. Amravati.

❖ **Dr.Sanjay J. Kothari** - Head, Deptt. of Economics, G.S.Tompe Arts Comm,Sci Collage
Chandur Bazar Dist. Amravati

Advisory Board -

❖ **Dr. Dhnyaneshwar Yawale** - Principal, Sarswati Kala Mahavidyalaya , Dahihanda, Tq-Akola.

❖ **Prof.Dr. Shabab Rizvi** ,Pillai's College of Arts, Comm. & Sci., New Panvel, Navi Mumbai

❖ **Dr. Udaysinh R. Manepatil** ,Smt. A. R. Patil Kanya Mahavidyalaya, Ichalkaranji,

❖ **Dr. Sou. Parvati Bhagwan Patil** , Principal, C.S. Shindure College Hupri, Dist Kolhapur

❖ **Dr.Usha Sinha** , Principal ,G.D.M. Mahavidyalay,Patna Magadh University.Bodhgay Bihar

Review Committee -

❖ **Dr. D. R. Panzade**, Assistant Pro., Yeshwantrao Chavan College, Sillod. Dist. Aurangabad (MS)

❖ **Dr.Suhas R.Patil** ,Principal ,government College Of Education, Bhandara, Maharashtra

❖ **Dr. Kundan Ajabrao Alone** ,Ramkrushna Mahavidyalaya, Darapur Tal-Daryapur, Dist-Amravati.

❖ **DR. Gajanan P. Wader** Principal , Pillai College of Arts, Commerce & Science, Panvel

❖ **Dr. Bhagyashree A. Deshpande**, Asstt. Professor Dr. P. D. College of Law, Amravati

Our Editors have reviewed paper with experts' committee, and they have checked the papers on their level best to stop furtive literature. Except it, the respective authors of the papers are responsible for originality of the papers and intensive thoughts in the papers.

- **Executive Editor**

Published by -

Prof.Virag Gawande

Aadhar Publication ,Aadhar Social Research & Development Training Institute, New Hanuman Nagar, In Front Of Pathyapustak Mandal, Behind V.M.V. College,Amravati

(M.S) India Pin- 444604 **Email** : aadharpublication@gmail.com

Website : www.aadharsocial.com **Mobile** : 9595560278 /

20	भारतीय शेती उत्पादकता कमी असण्याची कारणे, परिणाम व उपाय डॉ.दिलीप पांडुरंग महाजन	87
21	डॉ. बाबासाहब अम्बेडकर के राजनीतिक विचार प्रा. डॉ. यशवंत मेश्राम	96
22	राष्ट्रसंत तुकडोजी आणि जपानमधील विश्वधर्म परिषद कु. माधुरी दौलतराव शेळके	100
23	जगतीकीकरणाचा कृषी क्षेत्रावर झालेल्या परिणामांचा अभ्यास करणे प्रा.डॉ. बाळकृष्ण पुं. अढाऊ	103
24	दलित-आंबेडकरी कवयित्रींच्या काव्यातील 'आंबेडकरी दर्शन' प्रा. डॉ. अजय चिकाटे	107
25	समाजसुधारणेचे महामेरू राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज प्रा.डॉ. वामन खोब्रागडे	115
26	कोरोना संचारबंदी कालखंडात महिलांवर होणारा कौटुंबिक हिंसाचार आणि शासनाची भूमिका – एक अभ्यास डॉ. सुर्यकांत जाऊळकर	119
27	परविन सुल्ताना- स्वरधुंदी व सुरेलता डॉ. सरिता इंगळे (बोदिले)	123
28	समाज प्रबोधनाच्या प्रक्रियेमध्ये मार्क्सवादी कवींचे योगदान प्रा.डॉ.अरविंद युगंधर	132
29	किरण नगरकर यांची कादंबरी प्रतिस्पर्धी (ककलड) : एक चिंतन डॉ. राजेंद्र गोविंदराव नाईकवाडे	142
30	पाली साहित्यात प्रतिबिंबित बुध्दकालीन चेतिय (चैत्य) डॉ. मनोहर तुळशीराम कुंभारे	145
31	संत तुकारामांची कविता प्रा.डॉ.विलास खुणे	150
32	अंतर्मनाचा सच्चा सूर – कदाचित अजूनही डॉ.मीता दिनकरराव कांबळे	155
33	Perspectives on role of the library in the emerging wisdom society Dr. Damodhar Z. Raut	160
34	The Contribution of Local Level Banks in the Post Independence Urbanisation of Nashik City: A Historical study Milind R. Thorat	166

किरण नगरकर यांची कादंबरी प्रतिस्पर्धी (ककल्ड) : एक चिंतन

डॉ. राजेंद्र गोविंदराव नाईकवाडे

सहयोगी प्राध्यापक मराठी विभाग

श्री बिंझाणी नगर महाविद्यालय, सक्करदरा चौक, उमरेड मार्ग, नागपूर-४४००२४.

मराठीकडून इंग्रजीकडे वळलेल्या किरण नगरकर या लेखकाची 'ककल्ड' (मराठी अनुवाद— 'प्रतिस्पर्धी' — रेखा सबनीस) ही एक बहुचर्चित कादंबरी आहे. संत मीराबाईंच्या जीवनावर आधारित ही कादंबरी १९९७ मध्ये इंग्रजीत व २००८ मध्ये मराठीत (पॉप्युलर प्रकाशन) प्रसिद्ध झाली. तिला इंग्रजीतील साहित्य अकादमी पुरस्कारही प्राप्त झाला. भारतीय संतसाहित्याविषयीचा एक अपारंपरिक, वादग्रस्त व विकृत ठरणारा असा दृष्टीकोण प्रस्थापित करू पाहणारी ही कादंबरी त्यातील रंजक मांडणीमुळे विशिष्ट अभिरुचीच्या व विचारसरणीच्या वाचकांना आवडली व ती त्यांनी उचलूनही धरली. अलीकडे त्या कादंबरीवर समाज माध्यमातूनही मोठ्या प्रमाणात चर्चा झाली. त्यामुळे एकूणच कादंबरी या वाङ्मयप्रकाराच्या पार्श्वभूमीवर प्रस्तुत कादंबरीतील विचारव्यूहाची, त्यातील भारतीयत्वाच्या घटकांची चर्चा करणे महत्त्वाचे ठरते. या कादंबरीवर एका वेगळ्या अंगाने विचारझोत टाकून विश्लेषण करण्याचा प्रयत्न प्रस्तुत लेखात केला आहे.

'ककल्ड' ही किरण नगरकरांची कादंबरी मूळत इंग्रजीतून लिहिलेली असल्याने व त्याचा मराठी अनुवाद उपलब्ध असल्याने या कादंबरीचा विचार करताना 'भारतीयांचे इंग्रजीतील साहित्य' या परीप्रेक्ष्यातून तिच्याकडे बघणे इष्ट ठरते. त्यामुळे स्वाभाविकच तिच्या शैलीविशेषांपेक्षा तिच्यातील आशयसूत्रांवर, त्यात प्रकटलेल्या लेखकाच्या जीवनदृष्टीवर आणि विचारदृष्टीवर अधिक भर द्यावा लागतो. ६१२ पृष्ठांची ही बृहद् कथा ज्या विशिष्ट सांस्कृतिक, सामाजिक व राजकीय दृष्टीने व हेतूने सिद्ध करण्यात आली आहे त्यामागील मुख्य प्रेरणांचा शोध घेणे म्हणूनच महत्त्वाचे ठरते. 'ककल्ड' चे मराठी अनुवादातील शीर्षक 'प्रतिस्पर्धी' असे असले तरी इंग्रजीतील 'Cuckold' या शब्दाचा अर्थ मराठीत प्रतिस्पर्धी असा होत नाही ! ककल्ड या शब्दाचा अर्थ 'व्यभिचारिणी स्त्रीचा पती' अथवा 'जारिणीचा पती' असा होतो. इथे संत मीराबाईंस 'व्यभिचारी स्त्री' असे संबोधले आहे हे मराठीतील स्त्रीवादाच्या समर्थकांनी लक्षात घ्यावी अशी गोष्ट आहे! खरा अर्थ लपविण्याची व्यावसायिक क्लृप्ती जशी इथे लेखक व प्रकाशक वापरतो तशा अनेक क्लृप्त्या कादंबरीच्या निर्मितीत वापरलेल्या दिसतात. जसे कादंबरी संत मीराबाईंच्या जीवनावर असली आणि तिचा उद्देश भारतीय संतसाहित्य परंपरेचे विरूपीकरण व विकृतीकरण करण्याचा असला तरी, कादंबरीत कुठेही 'मीरा' हे नाव येत नाही! भारतीय घटनेच्या व कायद्याच्या चौकटीतून सुटण्यासाठी ही युक्ती करून लेखकाने आपल्या पलायनवादी अनैतिक वृत्तीचा परीचय करून दिला आहे. कादंबरीत सर्वत्र मीराबाई हा शब्द कसोशीने टाळून राजकुमारी, संतमाई इत्यादी संबोधने वापरण्यात आली आहेत ! ककल्ड शीर्षकातून कादंबरीचा नायक व केंद्रबिंदू हा मीराबाईंचा पती 'भोजराज' असल्याचे निर्देशित केले असून याउलट मीराबाई व तिचा काल्पनिक प्रियकर कृष्ण यांना खलनायकी जामा चढविण्यात आला आहे ! कादंबरी बारकाईने वाचणाऱ्या वाचकांनाच या गोष्टी कळू शकतील असे चकवे व संम व्यक्तचित्रणात बेमालूमपणे लेखकाने पेरून ठेवले आहेत.

'ककल्ड'च्या मुखपृष्ठावर रेखाटलेले "संत मीराबाईंच्या उघड्या स्तनांवर नक्षी काढतानाचे भगवान श्रीकृष्णाचे चित्र" म्हणजे मीराबाईंच्याच नव्हे तर एकूणच भारतीय भक्तिसाहित्याचा लेखकाने काढलेला लैंगिक-मानसशास्त्रीय अन्वयार्थ आहे ! या दृष्टीने कादंबरीचे मुखपृष्ठ नेमके कादंबरीचे आशयसूत्र आणि विचारसूत्र प्रकट करणारे आहे. तेच

तर ककलडच्या लेखनामागचे मुख्य गृहितक आहे ! मीराबाईच्या पदांना 'सॉफ्ट पोर्नोग्राफी' म्हणणाऱ्या व लोकमानसातील मधुराभक्तीची आणि त्या अभंग गीतांची आवड ही भारतीय संस्कृतीतील एक विकृत कीड आहे असे समजणाऱ्या देसाईची प्रस्तावना कमल देसाई, प्रस्तावना प्रतिस्पर्धा ह्याच गृहितकाकडे अंगुलीनिर्देश करते. इथे लेखकाच्या मनोरचनेचा विचार करता नगरकर आणि देसाई यांचे गोत्र जुळते. चंद्रकांत बांदिवडेकरांसारखा सौम्य वृत्तीचा समीक्षकही देसाईच्या कथांवरील समीक्षेला 'आत्मपीडक मनाच्या विकृतीची कथा' असे शीर्षक का देतो ह्याचाही इथे अनायास उलगडा होतो ! मराठी साहित्य : प्रेरणा व स्वरूप संपादक पवार, हातकवंगळेकर, मीराबाईच्या भक्तिसाहित्याला लेखकाने लावलेला सॉफ्ट पोर्नोग्राफीवाला दृकोण मराठीतील वारकरी सांप्रदायिक संतपरंपरेलाही खरेतर लावता येऊ शकतो !

'ककलड'च्या वाचनीय व रंजक रूपाने प्रभावित झालेल्या वाचकांना लेखकाची प्रतिभाशक्ती भौतिकदृष्ट्या सुंदर आणि रंजकता प्रसवणारी वाटते. तशी ती विशिष्ट अभिरूचीच्या स्वप्नरंजनवादी वाचकांस वाटते, परंतु मानसिक व आध्यात्मिकदृष्ट्या ती दुर्बल आणि विकृत आहे, हे कादंबरीतील अनेक प्रसंगवर्णनातून व निवेदकाच्या मनःपूत, अनर्गल विधानांतून सहजपणे लक्षात येते. मागणी तसा पुरवठा हे इंग्रजी वाचक-मार्केटचे तंत्र लेखकाला इतर लोकप्रिय भारतीय इंग्रजी लेखकांच्या अनुभवावरून नीट कळलेले आहे! त्यामुळे कामूक वर्णनातील (पोर्न चित्रपटांप्रमाणे) जितकी काही पम्प्युटेन्स-कॉम्बीनेन्स असू शकतील ती सढळपणे कादंबरीत अवतरतात. ती प्रसंगवर्णने इतकी भडक आहेत, की उदाहरणार्थ देऊ म्हटले तरीदेखील प्रश्न पडतो ! ज्या लेखनकौशल्याने व चित्रमय प्रसंगवर्णनाने काही वाचक प्रभावित झालेले दिसतात त्या प्रतिभेचे मूळ स्वरूप बा. सी. मर्ढेकरांच्या एका प्रसिद्ध कवितेतील त्या 'नकट्या' वेश्येप्रमाणे आहे! जी प्रतिभाशक्ती आणि कल्पनाशक्ती भोगव्यथेचे लिंगगंडप्रदर्शन करून जगातील बाजारात आपला उतारवयातील 'प्रतिभा-माल' विकण्याचा केविलवाणा प्रयास करते. मर्ढेकरांची कविता? बा. सी. मर्ढेकर, मौज प्रकाशन 'भोगव्यथेचे लिंगगंड प्रच्छन्न प्रदर्शन' या ओळीचा अर्थ "भोगव्यथेने (उतारवयातील) निर्माण झालेल्या लिंगगंडाचे (Sex complex) अर्धसुप्त, अर्धउघडे प्रदर्शन" असा डॉ. अक्षयकुमार काळे करतात, तो ककलडच्या 'लेखनप्रेरणेला' चपखल लागू पडतो. मर्ढेकरांची कविता, डॉ. अक्षयकुमार काळे, विजय प्रकाशन, नागपूर.

१९७४ मध्ये प्रसिद्ध झालेल्या 'सात सक्कं त्रेचाळीस' या मराठी कादंबरीनंतर १९९५ रावण अँड एडी व १९९७ ककलड असे इंग्रजी कादंबरीलेखनाकडे लेखक वळला कारण प्राधान्याने इंग्रजी भाषेचाच विचारासाठी व व्यवहारासाठी उपयोग करणाऱ्या, आंगलाळलेल्या प्रार्थनासमाजिस्ट घरात जन्माला आलेल्या लेखकाचे हे वळण स्वाभाविकच होते! लेखकाच्या व्यक्तिमत्त्वाचा व त्याच्या विशिष्ट विचारदृष्टीचा विचार केला तर ककलड मधील विचित्र आशयमांडणीचे विविध पदर उलगडता येऊ शकतात. मानसशास्त्रीय अंगाने तसा विचार करता प्रौढवयात लिहिलेल्या या मुक्त-स्वैर कादंबरीची प्रेरक शक्ती विशिष्ट प्रकारच्या दमित कामविकारांशी तसेच विशिष्ट प्रकारच्या पाश्चात्यशरण वसाहतवादी जीवनदृष्टीशी निगडित दिसून येते. त्यातील मीरा-कृष्ण-भोज हा प्रेमत्रिकोण विशिष्ट कोनातून रेखाटण्यामागे हीच कामविकारग्रस्त वसाहतवादी जीवनदृष्टी प्राधान्याने व्यक्त होते. त्या अनवट प्रेमकथेभोवतीचा ऐतिहासिक मालमसाला एखाद्या हॉलीवूडपटासारखा हिंसा, क्रौर्य आणि लिंगपिसाट भावभावनांनी मग आपोआपच भरला जातो. परंपरा आणि संस्कृतीच्या मानदंडांची वसाहतवादप्रभावित दृष्टीने मोडतोड व उलटापालट केली जाते; सहजच पण जाणिवपूर्वक! त्यातील बाबरादि मोगल आक्रमकांच्या आणि त्या आक्रमणाचा सामना करणाऱ्या भारतीय राजेरजवाड्यांच्या ऐतिहासिक भूमिकांची आणि प्रत्यक्षातील वर्तनांची लेखकाने केलेली उलटापालट काळजीपूर्वक बघावी ! बाबर ते औरंगजेब अशा मूर्तिभंजकांच्या आणि संस्कृतिभंजकांच्या वास्तव इतिहासाच्या पार्श्वभूमीवर ककलड ने केलेली व्यक्तिरेखांची उफराटी मांडणी बघा ! कृष्ण, भगवद्गीता, महाभारत, भारतीय तत्त्वज्ञान, संत मीरेची भजने, भारतीय भक्तिसाहित्य इत्यादीविषयी निवेदक अत्रतत्र बेधडक जी अनर्गल व असत्य विधाने करित जातो, त्यावरून पूर्वीपासूनच इंग्रज-मिशनरी-वसाहतवादी जो वरील सर्व गोष्टींचा विशिष्ट भंजनवादी विचारविकृत अन्वयार्थ लावत आले आहेत, त्याचाच भडक पुनरुच्चार इथे झालेला दिसतो. कादंबरीच्या रंजनवादी मूत्रात न अडकता व कामूक वर्णनाच्या

स्वपरंजनी दुनियेत न भरकटता जर बारकाईने तटस्थपणे निरीक्षण केले तर जाणकार वाचकांना हे सत्य नक्की दिसू शकते! शेवटी नगरकर काय करतात? भारतीय इंग्रजी लेखकांच्या परंपरेतच पाश्चात्य आणि पाश्चात्यशरण वाचकांच्या स्वपरंजक आनंदासाठी लिहितात! भारतीय साहित्यातील एका विशिष्ट मंडनासाठी ते लेखक उरतात! फक्त थोड्या वेगळ्या पद्धतीने व शैलीने तोच चिरपरिचित मालमसाला वापरून लिहितात. या मंडर्भात नेमाड्यांचा 'भारतीयांचे इंग्रजी लेखन' हा मास्टरपीस लेख डोळ्यासमोर येतो! तसेच त्यांनी केलेले कोलटकरांच्या जेजुरीचे विश्लेषण जमेच्या तसे नगरकरांना लागू होते ! हा एक मोठा योगायोगच म्हटला पाहिजे! नेमाडे कोलटकरांविषयी काय म्हणताहेत बघा "... त्याला (कवीला) खास इंग्रजी वाचकांसाठी चुणुचुणीत होणे आवश्यक असते. ह्या चुणुचुणीतपणाचा मोठा पटच इंग्रजी लेखन करणाऱ्या भारतीय लेखकांच्या साहित्यात दिसतो. जेजुरी तही तो दिसतो : परदेशी लोकांना हसवणारे भारतीय उंदीर, झुरळे, धर्माचा स्वार्थी वापर, भारतीयांचा आध्यात्मिक नमलेला पण तसा आव आणणारा धर्म, पाण्याची टंचाई.... पुरातन काळातल्या दंतकथा घटना म्हणून सांगणे— ह्या उरीव गोष्टींना आणि एकूण हिंदुस्थानातल्या उद्ध्वस्त परंपरांना, दारिद्र्याला आणि स्वतःचा अभिमान असलेल्या संस्कृतीला मजेदार रूप देऊन इंग्रजी वाचकांचे रंजन कोलटकरांनीही करावे हे मराठी कवितेच्या तेजस्वी परंपरेला शोभणारे नाही..... ह्यावरून शहरी व इंग्रजी वसाहतवादी बदमस्ती देशी सांस्कृतिक रूपांच्या तुलनेत स्पष्ट होते. ह्या वसाहतवादी वृत्तीचे एक लक्षण म्हणजे भारतीय नीतिमूल्यांपेक्षा इंग्रजी नीतिमूल्यांची जास्त कदर केलेली असते." (पृ. १६५, १६६ टीकास्वयंवर, भालचंद्र नेमाडे, पाँपुलर प्रकाशन)

एका पाहिले तर ज्याप्रमाणे गं. बा. सरदार 'संत वाङ्मयाची 'सामाजिक' फलश्रुती' गं. बा. सरदार, संत वाङ्मयाची सामाजिक फलश्रुती शोधतात त्याच धर्तीवर नगरकर संत वाङ्मयाची 'मानसशास्त्रीय लैंगिक' फलश्रुती आपल्या या विशिष्ट वसाहतवादी संस्कृतिभंजक विचारांच्या मंडनासाठी लिहिलेल्या 'कादंबरीरूप प्रबंधात' शोधण्याचा प्रयत्न करतात ! अशा प्रकारच्या विशिष्ट संवेदनशीलतेविषयी डॉ. सुधीर रसाळ यांनी मांडलेल्या विचारांनी या विश्लेषणाचा शेवट करणे योग्य ठरते. कारण कुठलीही विशिष्ट प्रकारची राजकीय, आयातीत, कृत्रिम, विकृत व वसाहतवादी जीवनदृष्टी ही निरामय, निकोप, दर्जेदार व महान साहित्यनिर्मितीला बाधकच ठरलेली एरव्ही दिसते. अशा विशिष्ट विचारांच्या बाधिलकीतून वैश्विक श्रेष्ठ कलाकृती निर्माण झाल्याचे एकही उदाहरण मराठीत नाही ! संस्कृतिसंपन्न देशीय जीवनदृष्टीतूनच खरी श्रेष्ठ कलाकृती निर्माण होते हे सत्य जागतिक व भारतीय वाङ्मयाच्या इतिहासात अधोरेखित झालेले आहे ! ह्याच मंडर्भात सुप्रसिद्ध समीक्षक डॉ. सुधीर रसाळ यांचे वाङ्मयीन संस्कृतीविषयीचे एक अवतरण नोंदवून लेखाचा शेवट करणे इष्ट ठरते.

डॉ. रसाळ म्हणतात –

प्रत्येक भाषेतील ललित वाङ्मय हे स्वाभाविकपणेच 'देशी' असते. परंतु जेव्हा एखाद्या संस्कृतीतील लेखक—वाचकांच्या संवेदनशीलतेत काही 'विकृती' निर्माण होतात, जेव्हा लेखक स्वतःच्या संस्कृतीतून मिळालेल्या संवेदनशीलतेऐवजी परसंस्कृतीतून दत्तक घेतलेल्या संवेदनशीलतेतून अनुभव घेण्याचा प्रयत्न करू लागतात आणि परसंस्कृतीतून मिळालेल्या वाङ्मयीन संकेतांच्या साहाय्याने वाङ्मयनिर्मिती करण्याचा प्रयत्न करू लागतात तसेच अशाच संवेदनशीलतेच्या प्रभावातून जेव्हा वाचकही अशा वाङ्मयाचा 'चांगले वाङ्मय' म्हणून स्वीकार करू लागतात तेव्हा त्या भाषेतील वाङ्मयनिर्मिती आणि सर्वच वाङ्मयव्यवहार 'रोगग्रस्त' झालेले असतात. हा 'रोगटपणा' नष्ट केल्याशिवाय त्या संस्कृतीच्या स्वतःच्या वाङ्मयीन परंपरा जीव धरत नाहीत. अशा परिस्थितीतच 'देशीपणाचा' आग्रह धरणे गरजेचे असते. (डॉ. सुधीर रसाळ, वाङ्मयीन संस्कृती, २०१०).